

XI. KÁRPÁT-MEDENCEI KÖRNYEZETTUDOMÁNYI KONFERENCIA

Tanulmánykötet

2015. május 6-9. Pécs

Szerkesztette:

Csicsek Gábor

Kiss Ibolya

ISBN 978-963-642-873-0

Kiadó: Szentágothai János Szakkollégium
dr. Hatvani Zsolt

Nyomda: B-Group Kft.
Felelős vezető: Borbély Zsolt

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kastély- és kúria parkjai

LENTI ISTVÁN, VÁGVÖLGYI SÁNDOR, SIKOLYA LÁSZLÓ

Nyíregyházi Főiskola, Műszaki és Agrártudományi Intézet
4400 Nyíregyháza, Sóstói u. 31/b.

lentiistvan@gmail.com, vagvolgyi@nyf.hu, sikolya@nyf.hu

Parks of Castels and Mansions in Szabolcs-Szatmár-Bereg County

Abstract

More than half of the 55 registered parks of castels and mansions in Szabolcs-Szatmár-Bereg County are in decay today. The majority of buildings have been demolished and their gardens have been distributed into parcels for houses.

Professionals of the subject have fears for our remarkable halls while others hope, just like average people do. Celebrities, museologists, technicals, private citizens helped us magnanimously in drawing up the stories and specifying the data. Thank You!

These parks occupy extraordinary places in our history and in our life with the plants that make them. Some trees have outpaced the creator, frail man with their prestigious ages and sizes, sometimes these qualities made them survive. Could these mansions be the representatives of eternity? Could these tree-methuselahs have superhuman forces and be the idealized symbols of mankind? Definitely.

Keywords

mansion park, amusement park, county-house, castels, rehabilitation

Bevezetés

Bátran bizonygatom, bennünket szeretnek, kedvelnek a növények az erdők, parkok hisz' kóborló útjainkon minduntalan végig kísérnek. Legyenek ők természetadottak, emberi gondolattal, kézzel ültetettek, ők mindig velünk vannak, életünk kísérő társai. Igaz, mi is igyekszünk gyámkodni felettük, gyámolítani őket, értük lenni, érezni, de mindig kiderül, hogy ebbéli tevékenységünk szinte érzéstelen furcsa rommá zuhan össze, hisz oly' jelentéktelenek vagyunk méltóságukhoz. De társak vagyunk!

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében léteznek olyan - ember alkotta, formálta - parkok, amelyek fáinak élete több évszázadra visszanyúlik. Így az általuk fenntartott kúria-, vagy kastélyparkok is történelmi időket éltek át, s bizonyítják a magyar sorsot. Nagyon lassan múltatták az időt, voltak csemeték sihederek, javakorabeliek, s lettek öregedők, talán vének azok a fák, amelyek közös összefogással megalkották a parkokat.

Az ember álmodta, formálta - olykor gondozta - parkok igencsak beszédes képei a múltnak, s határozottan sugallják, hangsúlyozzák felénk életük historikus töltetét. Mindez megnyilvánul abban, hogy a parkok fejlődésük során több megközelítésből is bizonyítják növényi alkotóik tulajdonságait, a természettel alkotott viszonyukat, harmóniájukat. Eredetüket, a fajtörténetben megtett útjaikat, s mindezt - több évszázad életút után - csodás forma- és tartalom-együttesben, a mindenkori korok emberének

ízlelvilágát dokumentálva, jelenítik meg előttünk. A parkalkotók egyéni fejlődésük folyamán - főbb jellemzőikben - reprodukálják fajuk történetét, viszonyulásukat a teremtő környezethez, s történeti jellegük a beérett, kiteljesedett, felnőtt növények életében is érvényesülnek, manifesztálódnak.

A nagytáj parkjai kimondottan-kimondhatatlanul, csak a szorosabb környezettel történő tartós viszonyításban, kölcsönösségben válnak élő, dinamikus közösségi komplexé. E parkok kisugárzását, "mondanivalóját", esztétikai tartalmát, varázsát sok-sok tényező formálja, befolyásolja. Úgy a megteremtő ember, mint a klimatikus, edafikus behatások (pl. eső, fény, hőmérséklet, szél, villámlások, talaj, stb.) nyomot hagynak mindenkori megjelenésükön. A parkok alakja, esztétikumja, lényegi valója nemcsak az alkotó növényi fajoknak az együttes kifejezője, hanem egyedi életüknek, sorsuknak közösen nyújtott sorskifejezője, intellektuális üzenete.

Szabolcs-Szatmár-Bereg parkjai igen gyakran voltak különféle - többé-kevésbé ismert - események helyszínei. Emberek, ember csoportok emlékei fűződnek, kapcsolódnak hozzájuk. A regék, mondák, elbeszélések, hiteles kordokumentumok, a nép világa őrzi, alakítja, formálja történetüket. Gyakran neves emberek, nevezetes hősök, történelmi személyiségek emléke kapcsolódik egy-egy parkhoz. Az egyes parkokhoz csatolt históriák átolvasásakor nem a történelmi hitelesség, inkább talán a kultúr-megnyilvánulás érdekességét tartottuk - mint szerzők - szem előtt. A parkokról szóló történetek, mesés elbeszélések igencsak hajlékony vonalként követik, kísérik a világnézetben és a társadalomban végbemenő átalakulásokat, változásokat. Mondhatnánk, hogy parkjainkon át betekinthezünk egy-egy kultúrkor fortyogó bugyraiba, mélyére. E históriákban sok a valószínűsítés, de olykor az "Idő" is csaknem törvénytelen kívülre helyeződik. Nagyon ritka eset az a tény, hogy a példálózások megfelelően a valószínűségnek, bár ez teszi érdekessé, izgalmassá történetüket.

A parkok, s növényeik rendkívül hálás, szeretett festészeti, képrögzítési, filmzési "motívumok". A természet soha elő nem forduló vázai, gyűjtőhelyei a parkok. A világot átjárják alkotó elemeik, máskor szinte láthatatlanul "közlekednek" világűrseken, óceánokon keresztül ők. Ember ezért (is) húzd le bocskorod, ha belépsz egy parkba, tiszteld, óvd, s úgy tipegi, tedd le talpadat, hogyha majd, talán, a növények lépnek föléd, ők is visszasimogassanak!

Parkjaink növényei megbocsájtó kifejezői lehetnek vágyainknak, olykor erőnknek, máskor gyöngeségünknek, hisz' diskurálni lehet a növények nyelvén az ifjúságról, a hősiességről, dicsőségéről, velük együtt álmodozhatunk, elmélázhatunk, segítségükkel felszabadíthatjuk lelki nyomorúságunkat, de letörtségünket, szomorúságunkat, kiábrándultságunkat, betegségeinket, tragédiánkat is.

Micsoda kiapadhatatlan pompát, színjátékot, forma- és alakgazdagságot röpítenek felénk ezek a szövetséget alkotott növények, parkformációba tömörülten! Jelképei, nem, több, hírvivői a szakadatlan megújulásnak, a kigyúló, sarjadó életnek, a nagy természetben meglévő, uralkodó ritmikának, s rendnek. A parkok láthatatlan "mozgása", viszonylagos helyhez kötöttségük, örökkévalóságuk, sugározzák az állhatatosságot, a magabiztosságot és a biztonságot.

A park fái leterítik a földre árnyaikat, körülölelik a teret, befogadják a bebocsájtásra várakozókat. Hatalmas csend, óriási nyugalom terül ránk, emberekre, ezekről a matu-

zsálemi parkfákból, bölcs, szelíd óriásokról!

Az "Idő" vasfoga, könyörtelensége olykor hihetetlen erőpróbára kényszeríti a parkok növényi alkotóit. Fáik néha súlyos vereséget szenvednek, máskor, mint az ütközetből visszatérők, félelmetesek, különösen akkor, ha üszkös ágkarjaikat felénk lendítik. Figyelő antennaként merednek csonkjaik, mozdulatlanul néznek farkasszemet a látogató emberrel. Rettenetesként, mint a megbabonázó igézet, mint a kimondatlan átok, mely mozdulatlanra tette több évszázados életüket.

Szabolcs-Szatmár-Bereg parkjai - az alkotó ember akaratából, igényességéből - a megye talán legszebb helyeire lettek építve. Uralják, karakterizálják, ékítik a tájat. Honos, idegen tájakról bekerült növényfajok nagy találkozóhelyei a parkok, ahol békében, szabadon élnek egymás mellett. A honi és külhoni táj betömörítve, sűrítve, mesterségesen keverve jelenik meg bennük. A parkok agg fájának jelleme, méltósága éppúgy hozzátartozik e megye valós arculatához, mint azok a históriák, amelyeket a nép köréjük, beléjük szőtt.

Azt gondoljuk, nincs ma ebben a keleti határszegletben szebb, élvezetesebb, lenyűgözőbb idegenforgalmi, turisztikai program, mint felkeresni, meglátogatni ezeket a "történelmi" korú parkokat, megcsodálni a méltósággal élő, pompázó öreg fákat, s elmélkedni azokon a hozzájuk kapcsolódó népi történeteken, amelyek olykor a mesevilágba helyezik az ember alkotta természeti csodákat.

A Paradicsomból történt kiűzetésünk óta különös odafigyeléssel, nosztalgiával voltak, viseltettek a kertek, parkok iránt az emberek. A felvilágosodás magyar társadalmának gazdag földbirtokosai - követve a világi életvitelt, a beszűrődő gondolatokat, az építészeti, művészeti irányzatokat, a parképítés szükségességét - a táj egy-egy kiemelkedő helyzetű, szépséggel megáldott pontjára kastélyokat, kúriákat, monostorokat emeltek. Ezek környezetét igyekeztek - a kor kihívásának illően - szépíteni, csinosítani, olykor hivalkodóvá tenni. E táj nagyurai is hasonlóan cselekedtek.

A ránk maradt műemlék épületek környezetéből következtethetünk, hogy eleink először a mértani úm. "franciakertek", vagy barokk díszkertek, parkok felé vetették tekintetüket. Miután a parkok és kertek a "nyugalom helyét" jelentik, - európai, mi magyar emberek, talán kifejezőbben szeretjük jelezni, hangsúlyozni - a természet által biztosított hatalmunkat. Ezt eleink érzékeltették a francia kertek megalkotásával, a szigorú, geometrikus formára nyírt sövényekkel, a szabályos, mértani alakzatban elhelyezett, rendezett fákkal, facsoportokkal. A "kompozícióval" elért hatások, az így kialakított kertek, parkok műtárgyai feltűnőek, hivalkodók voltak, s gazdájának vagyoni háttérére irányították a figyelmet.

A XVIII. század második felében az ember hadat üzent a "mértani szabályosság"nak, a matematikai precizitásnak. Mindezt tette a romantika nevében. Az ősi természet szinte alig érintett vadsága, bujasága, az ösztönös, természet adta érzés, érzelem iránti vágy oly hevesen vert az emberben, hogy tartalmi és formai változásokat készített cselekedetében, s megszületett az új stílus, az "angolkert". E kertekben, parkokban felborult a szabályosság, az utak szabadon kacskaringóztak, a növényeket már nem ültették "szabályosan", minden a valós természetesség példáját követte. Ránk, ma élő meggyénkbelire e divat kertjei maradtak többségükben.

Szerzőnek, s mint társszerzőnek - szerzőtársaimmal együtt gondolkodva - azt a célt

fogalmazzuk meg, hogy betekintünk abba a világba, amely átível több mint két évszázadon át, s a parkokba behelyezett növényvilággal, azok tartalmi és formai elrendezésével, esztétikai kisugárzásával, mint közvetítővel, mit üzeni felénk, s hogyan "fordítja" le számunkra az itt élt magyar ember lelki és vagyoni gazdagságát, szépjérzékét, táji szeretetét.

Napjainkban az ember már megkeresi, számbaveszi az épített értékeket, amelyek megmaradtak e megyében a zivataros, viszontagságos idők után és rekonstruálja, felújítja azokat (Agárdy, 1995). Akaratlanul merül fel a kérdés: mi van, s lesz a kastélyok, kúriák körüli, ember építette parkokkal, kertekkel? Valaha az épületet beleillesztették egy növényi (közvetve állatvilági) környezetbe, s így adta csodálatos valóságképét a kastély vagy a kúria. Ma is célszerű együtt gondolni a műemlék épületek felújítását a parkok, kertek "újraépítésével", mert a szépség kiteljesedését csak együtt képesek felénk, ma élő ember felé nyújtani.

A nyilvántartott 55 kastély és kúria parkjainak több mint fele az enyészete Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Az épületek többségét lebontották, parkjait szétosztották telkek formájában, házhelyül. Nevezetes kastély- és kúria parkjainkért a szűk szakmai társadalom aggódva, egyesek esetében bizakodással figyel, de sorsukért a féltés minden lélekben ott lakozik. Közszereplők, muzeológusok, szakmabeliek, magánemberek segítettek önzetlenül a történetek megfogalmazásában, az adatok pontosításában. Köszönet illeti őket! Ezek a parkok, az őket „felépítő” növényekkel, különös helyet foglalnak el történelmünkben, de életünkben is. Egyes fák tekintélyes korukkal, természetükkel megelőzték, olykor túléltek magát a teremtő, esendő embert.

1. ábra. Andrásy-kastély (Tiszadob)

Talán az örökkévalóság képviselői lennének e parkok? Talán emberfeletti erőket hordoznak magukban a famatuzsálemek egyes példányai? Lehetnek az ember eszményített jelképei? Igen, minden adottságuk létezik e megfogalmazásokhoz!

Elpusztulhatnak a fák, cserjék és lágyszárú növények, de együttesük a parkok élettartamát több évszázadon át

örökítik, szolgálják az embert, az alkotót ma és a jövőben is. A nagy kérdés: milyen minőségben? Különös tisztelet övezi a hatalmas, koros fákat (a „Rákóczi-fát”, a cégénydányádi platánokat, a Ricsikai-erdő méltóságos tulipánfáját, s még sorolhatnám), amelyeket keletkeztetik, ápolják, majd a sorsukra hagyják, mert túlélnek bennünket. Az emberek kapcsolatát a parkokhoz, nemes fáikhoz az elmúltévszázadokban – természetesen – az adott éra természet- és világnézete determinálta. E parkok, fák tiszteletét, megbecsülését törvénnyel kiirtani képtelenség, azt az emberi lélek, szeretet, gondviselés hordozza, igaz ennek megnyilvánulási formái általában az adott kor körülményeihez idomulnak (Lenti /szerk./ 2013).

Az idők távlatából felsejlik, hogy a történelmi múlt kiváló személyiségeihez (is) idomították e közmegebecsülésnek tisztelettel kijáró, feltűnően koros famatuzsálemeket,

melyek parkjaink karakterisztikus „mondanivalóját” képesek sugallni.

Bizonyítva ezzel az ember, a park, a jeles fa mondákban megörökített történetét, s a hagyományozott továbbélést, fennmaradást, még a mesékben, mondákban is. Neves, nevezetes parkjaink szorosan hozzátartoznak mind jobban szegényedő táji, természeti környezetünkhöz, mint ahogyan elképzelhetetlen létünk, magyar valóságunk fennmaradásuk nélkül, mint nemzeti ereklyéink nélkül (1 - 4. ábra).

A szakemberek – nemcsak szűkebb otthonunkban, de szerte a világban - mindig „lekésve”, előzetesen már sok-sok kárt okozva szembesülnek azzal a rideg ténnyel, hogy a tájalkotó ember egy érdekes lény, önzése, lelke van, utat talál a természethez, azt bánthatja, felélheti, megrongálhatja, de képes vele harmonikus életre is. Az anyagi valóság ezt az emberi tulajdonságot gyakran elnyomja, háttérbe helyezi, s eredménye a természet, a parkok, az egyes növények pusztítása. És végül...!

3. ábra. A vajai kastély parkja

tudomásul a mind erősebb félelmet. Képtelenek kiáltani, még összefogás mellett sincs erejük, de képtelenek is rá. Pedig az irgalmatlan égzengés lenne!

A magukra hagyott kúria- és kastélyparkok, bennük az öreg fákkal, azok lelki és megjelenési formájukkal, csaknem emberek. Rögzítem a tényt: mily kevesen vannak! Gondviselők, jogosultak, vigyázatok rájuk! Emberek hát kímélték őket! Ha kirándultok, kíváncsiskodtok, arra jártok, tegyetek egy lépést feléjük! Hagyjátok békében őket, gyilokszerszámaitokat ejtsétek a földre, megsüvegelve köszöntsétek a parkot és lakóit.

A parkok, kertek alaposabb megismerésével, a ránk maradt írott, rajzolt, festett, fény-

2. ábra. A cégénydányádi Kende-kúria parkrészlete

Ha érdekel valakit az a természeti kép, a fennmaradt kúria- és kastélyparkok képe, amelyek még fellelhetőek Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében, tegyen látogatást bennük, csodálja őket, s vigye a természet üzenetét: mi parkok még vagyunk mostoha környezetünkben, koptat az idő foga, várunk az ember, a gondviselő segítségére.

Ma csendes a beletörődésük, talán elfojtott sóhajjal, nyögéssel veszik

4. ábra. Baktalórántházi angolpark

képezett anyagok áttanulmányozásával valós képet (tervet) fogalmazhatunk meg rekonstrukcióik számbavételéhez, s remélt felújításukhoz, esetleg újraépítéseikhez. Ugyanis a ma embere a természet bejárása során, mint turista (is) szívesen elidőz, talán hosszabb időt eltölt, megpihen a szakszerűen felújított épületekben és a környezetét ékítő, pihenésre, felüdülésre alkalmas parkokban, kertekben. Természetesen, nem elfeledve, hogy ezek az alkotások a nemzeti vagyonunk, büszkeségünk részét is képezik.

Irodalomjegyzék

- AGÁRDY S. (1995) Megmentésért kiált a papi kastélypark. A Természetismeret Tanács kiadvány, Tornyospálca.
- LENTI I. /szerk./ (2013) Kastély- és kúriaparkok Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat, Nyíregyháza (ISBN 978 963 08 6254 7).